

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

КУЗЬМЕНКО Максим Дмитрович

УДК 159.922:159.98(355.2)

**ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ
КАНДИДАТІВ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ
У ПОВІТРЯНІ СИЛИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

Спеціальність 19.00.09
«Психологія діяльності в особливих умовах»

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор **САФІН Олександр Дзамільович**, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кафедра військової педагогіки та психології, професор.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **КОРОЛЬЧУК Микола Степанович**, Київський національний торговельно-економічний університет, кафедра психології, завідувач

кандидат психологічних наук, доцент **ОСЬОДЛО Василь Ілліч**, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, кафедра суспільних наук, начальник

Захист відбудеться «25» жовтня 2013 р. о «12» на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.707.02 в Національному університеті цивільного захисту України за адресою: вул. Чернишевська, 94, м. Харків, 61023, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету цивільного захисту України за адресою: вул. Чернишевська 94, м. Харків, 61023.

Автореферат розісланий «20» вересня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат психологічних наук, доцент

В. Є. Христенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Повітряні Сили Збройних Сил України є єдиним видом Збройних Сил, що постійно несе бойове чергування, захищаючи повітряний простір нашої держави. Виконання завдань бойового чергування вимагає від кожного учасника точного, швидкого та правильного виконання своїх функціональних обов'язків. Велика «ціна» помилки фахівця, що діє в екстремальних умовах із дефіцитом часу, особливо враховуючи впровадження новітніх технічних рішень, зразків озброєння, робить надзвичайно актуальною проблему психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України.

Проблема професійної придатності розроблялася багатьма науковцями як в Україні, так і за її межами. Ця проблема досліджувалась у роботах С. П. Бочарової, В. О. Бодрова, К. М. Гуревича, Б. Ф. Ломова. Ю. Л. Трофімова, Б. М. Теплова; придатність до окремої спеціальності чи групи подібних спеціальностей вивчались М. С. Корольчуком, В. О. Лефтеровим, В. Г. Лебедевою, В. І. Осьодло, К. К. Платоновим, В. А. Шимком; психодіагностичний аспект розроблений завдяки Л. Ф. Бурлачуку, К. М. Гуревичу, В. М. Дружиніну, О. Г. Шмельову; психофізіологічні та психосоматичні особливості діяльності досліджували В. В. Кальниш, Г. Ю. Пишнов, О. В. Тімченко, Є. М. Потапчук, Н. Б. Філімонова. Основу вчень складало дослідження особливостей нервової системи, характерологічних особливостей особистості, психічної діяльності й поведінки. З ускладненням форм і знарядь праці ці особливості почали розглядати з точки зору їх сумісності із вимогами професійної діяльності. Поява сучасних наукових даних із зазначеної проблематики вимагає детального аналізу, адекватного реагування та проведення подальших наукових досліджень.

І хоча проблема професійної придатності до діяльності в особливих умовах має достатньо розроблені теоретичні основи та практичні результати, її не можна вважати вирішеною остаточно. Така ситуація обумовлює необхідність постійного вивчення та врахування різноманітних аспектів взаємодії в системі «людина - машина», «людина - машинний комплекс». Різноманітність та унікальність властивостей людей, що включені до діяльності в особливих умовах, актуалізують питання психологічної діагностики їхньої професійної придатності до діяльності в особливих умовах.

З огляду на вищезазначене, суттєвий науковий та практичний інтерес становлять розробка психологічної складової сучасного алгоритму та технології діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України. Особливої важливості це набуває на етапі оцінки професійно важливих якостей, критеріїв та показників професійної придатності для проходження військової служби за контрактом та призначення на відповідні військові посади. Таким чином, тема дисертаційного дослідження зумовлена безумовною соціальною значущістю професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України, а також недостатньою науковою та практичною розробленістю зазначеної проблематики.

Сутність наукового завдання дослідження полягає у сприянні вдосконаленню системи соціально-психологічного супроводу військової служби за контрактом у Повітряних Силах Збройних Сил України

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження ґрунтується на результатах досліджень, виконаних автором у рамках науково-дослідної роботи «Технологія формування психологічної готовності молодих офіцерів виховних структур ЗСУ до службово-бойової діяльності», шифр, «Фахівець-Т» (№ держреєстрації 0101U001233), та науково-дослідної роботи «Психологічне прогнозування професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України» шифр, «Прогноз-П» (№ держреєстрації 0101U001400), які були виконані на кафедрі військової педагогіки та психології Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 9 від 20 січня 2011 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 10 від 20 грудня 2011 року).

Мета дослідження – розробити сучасний алгоритм та технологію психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України.

Відповідно до мети сформульовані **задачі дослідження**:

– здійснити теоретичний аналіз наукових джерел щодо стану дослідженості проблеми професійної придатності особистості до діяльності в особливих умовах;

– здійснити емпіричну перевірку методик психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України;

– розробити сучасний алгоритм та технологію психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України, а також методичні рекомендації щодо їхнього застосування.

Об'єкт дослідження – професійна придатність кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України.

Предмет дослідження – психологічна діагностика професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України.

Гіпотезою дослідження є припущення, що розробка та впровадження сучасного алгоритму та технології психологічної діагностики професійної придатності дозволить вдосконалити систему соціально-психологічного супроводу військової служби за контрактом у Повітряних Силах Збройних Сил України.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач було використано такі методи – *теоретичні*: аналіз та систематизація під час опрацювання наукової літератури щодо проблеми дослідження, інтерпретаційний метод та узагальнення при обробці результатів математичної обробки результатів, синтез при вивченні професійно-важливих якостей, психологічних детермінант професійної придатності,

критеріїв та показників професійної придатності фахівців операторського профілю, розробці сучасного алгоритму та технології психологічної діагностики професійної придатності, даних наукової літератури та практичних результатів, нормативних документів щодо проблеми професійної придатності; *емпіричні*: тестування, метод експертних оцінок, оцінка психофізіологічних особливостей людини, експертна оцінка, імітація окремих аспектів провідної діяльності фахівців операторського профілю. З метою перевірки психометричних показників методик психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом використовувалися наступні методики: БОО «Адаптивність» (А. Г. Маклакова), Опитувальник структури темпераменту В. М. Русалова, Психодіагностичний тест Мельникова-Ямпольського, Тест самооцінки (тривожності) Спілбергера-Ханіна, Опитувальник В. Смекала та М. Кучери, Методика діагностики самооцінки психічних станів Г. Айзенка, Опитувальник ЕРІ Г. Айзенка, Тест виявлення рівня депресії, Прогноз (В. О. Бодрова), Прогноз-2 (В. Ю. Рибнікова), 16 ФОО Р. Кеттела. Також на етапі диференційно-діагностичного дослідження та розробки сучасного алгоритму та технології були застосовані методики S-тест, Встановлення закономірностей, Прогресивні матриці Равена, Арифметичний рахунок, Методика дослідження особливостей мислення (МДОМ-2), «Координати» «Оперативна пам'ять» «Зорова пам'ять», «Розумові здібності». Для обробки результатів емпіричного дослідження використовувалися *методи математичної обробки даних* (із використанням програмного забезпечення SPSS 11,5): коефіцієнт кореляції Пірсона – для обрахування конструктної, конкурентної валідності, взаємозв'язку між шкалами і факторами методик; дисперсійний аналіз, порівняння середніх, U-критерій – для виявлення значущих відмінностей між групами респондентів; факторний аналіз - з метою виявлення та інтерпретації множинних зв'язків між змінними та формування кількісних та якісних характеристик сучасного алгоритму та технології психологічної діагностики професійної придатності.

Наукова новизна одержаних результатів:

уперше визначено психометричні показники методик психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом (валідність, надійність, дискримінативність);

розроблено сучасні алгоритм та технологію психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України, які відрізняються розширеністю вхідних параметрів, надійністю методичних засобів та вдосконаленим механізмом ухвалення остаточного рішення;

удосконалено критерії оцінки та показники професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом при здійсненні професійно-психологічного відбору (стосовно змістовного складу критеріїв оцінки та кількісних характеристик їхніх показників);

дістали подальшого розвитку теоретичні знання та уявлення про психологічні детермінанти професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом операторського профілю у Повітряні Сили Збройних Сил України, систему соціально-психологічного супроводу військової служби в Збройних Силах

України та уявлення про індивідуально-психологічні особливості військовослужбовців військової служби за контрактом Збройних Сил України.

Практична значущість отриманих результатів дослідження. У результаті проведених досліджень отримані *інструментальні* (розроблено сучасний алгоритм психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом, запропоновано та апробовано методики професійно-психологічного відбору фахівців операторського профілю Повітряних Сил Збройних Сил України, удосконалено процедуру визначення нервово-психічної нестійкості) та *прикладні* (визначено критерії та показники професійної придатності фахівців операторського профілю, що визначають успішність навчання та фахових випробувань) результати.

Застосування отриманих результатів сприяє оптимізації системи соціально-психологічного супроводу військової служби у Збройних Силах України шляхом застосування сучасного алгоритму та технології психологічної діагностики професійної придатності. Вони можуть бути корисними при підготовці методичних матеріалів для проведення занять із військових дисциплін, при підготовці пропозицій щодо внесення змін у відповідні нормативно-правові акти та методичних рекомендацій щодо їхнього застосування.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в діяльність Об'єднаного навчального центру Повітряних Сил Збройних Сил України (акт реалізації від 13.03.13), військової частини А 2614 (акт реалізації від 15.03.13) та у навчально-виховний процес Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (акт реалізації від 02.04.13).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на: V Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє», (м. Київ, 2009), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (м. Київ, 2010), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (м. Київ, 2011), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (м. Київ, 2012), X Міжнародній науковій міждисциплінарній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна 2012» (м. Київ, 2012), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (м. Київ, 2012), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми емпіричних досліджень у психології» (м. Київ, 2012), Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологічне діагностування в роботі практичного психолога» (м. Умань, 2013), науково-практичній конференції «Актуальні задачі фінансового, психологічного, правового, топогеодезичного, радіотехнічного та лінгвістичного забезпечення підрозділів та частин Збройних Сил України» (м. Київ, 2011), науково-практичній конференції «Сучасні проблеми розбудови Збройних Сил України» (м. Київ, 2012), V Всеармійському науково-практичному семінарі «Основні напрямки формування професійних якостей фахівців виховної роботи у Збройних Силах України» (м. Київ, 2011), VI Всеармійському науково-практичному семінарі «Основні напрямки формування

професійних якостей фахівців виховної роботи у Збройних Силах України» (м. Київ, 2012).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 17 наукових працях, 6 з них наукових статей, які опубліковано у фахових виданнях з психології (усі одноосібні).

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (202 найменування, зокрема 15 іноземних джерел) та трьох додатків. Загальний обсяг дисертації складає 208 сторінок, обсяг основного тексту – 175 сторінок, 34 таблиці, 6 рисунків, 2 формули.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Перший розділ – «Теоретичні та методичні основи психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу» містить стислий огляд основних поглядів на проблему професійної придатності у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці, ретроспективного аналізу психологічної діагностики професійної придатності у психологічній науці.

У результаті аналізу наукової літератури встановлено, що дослідження проблеми професійної придатності має тривалу історію та певні здобутки. Професійна придатність визначається сукупністю індивідуальних особливостей людини, що впливають на успішність освоєння та виконання певної діяльності. Проблема психологічного вивчення професійної діяльності фахівців екстремального профілю широко представлена і в дисертаційних роботах, зокрема: М. С. Корольчука, В. І. Барка, В. О. Лефтерова, В. С. Медведєва, Є. М. Потапчука, О. В. Тімченка (здійснено психологічний аналіз діяльності фахівців ВМС України, МВС України, рятувальників); О. А. Матеюка, О. Д. Сафіна (визначено психологічні особливості діяльності керівників різного рівня Збройних Сил, ДПС України); О. П. Євсюкова, В. І. Лебедева, С. М. Миронця, О. В. Тімченка та ін. (розроблено науково обґрунтовані норми і вимоги професії до видів професійної діяльності і якостей особистості працівників МНС – пожежних, рятувальників, фахівців водолазних формувань аварійно-рятувальних підрозділів, працівників чергово-диспетчерської служби екстреного виклику). Але її не можна вважати дослідженою остаточно через різноманітність існуючих підходів та поглядів до визначення професійної придатності, її структурних елементів, особливо фахівців операторського профілю Повітряних Сил Збройних Сил України.

Центральною залишається роль людини, особливо коли мова йде про діяльність військових фахівців Збройних Сил України в особливих умовах. Наприклад, негативні зовнішні впливи різної природи та інтенсивності, усвідомлення значної відповідальності за помилкову дію, виконання діяльності в умовах інформаційного стресу та загрози власному життю. Також практично відсутнє цілісне уявлення про структуру, діагностування професійної придатності фахівців операторського профілю та їх професійно-психологічного відбору для проходження служби в Збройних Силах України.

Як результат, актуальною постає проблема психологічної діагностики

професійної придатності, як однієї із найпоширеніших процедур, що забезпечує масовість тестування та достовірність результатів кандидатів на військову службу за контрактом у Збройні Сили України.

У другому розділі – **«Психодіагностика професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України»** наводяться психологічні особливості професійної діяльності фахівців операторського профілю Повітряних Сил Збройних Сил України, стратегія і тактика побудови емпіричного дослідження, загальна характеристики груп обстежуваних, теоретико-методологічні основи, методи та методики, критерії оцінки та показники дослідження.

Оскільки розгляд проблеми психологічної діагностики професійної придатності стає можливим лише у зв'язку із професійною діяльністю, здійснено аналіз особливостей професійної діяльності з точки зору психологічних детермінант, що сприяють формуванню успішності фахівців операторського профілю, впливають на їхній психоемоційний стан тощо. Особливий акцент зроблено на розкриття особливостей діяльності в екстремальних умовах. Адже індивідуально-психологічні особливості, що складають професійну придатність, є основою надійності професійної діяльності.

Логіка побудови експериментального дослідження відображає специфіку психодіагностичного методу та реалізовується шляхом диференційно-діагностичного дослідження (констатувального експерименту). Комплекс теоретичних й експериментальних заходів спрямований на виявлення прихованого фактора, що впливає на успішність і характер діяльності, на виявлення діагностичних ознак, за якими можна робити висновок про професійну придатність, на створення й випробування способів виміру виявлених ознак.

Емпіричне дослідження було організовано в 3 етапи, для яких були окреслені конкретні завдання дисертаційного дослідження. Загальна чисельність особового складу, результати вивчення якого використовувалися в інтересах дослідження, складала близько 4000 осіб, переважно чоловічої статі віком від 18 до 43 років в залежності від груп, за якими було організоване емпіричне дослідження. Для вирішення поставлених завдань застосовувалась батарея тестових методик: опитувальники, тести, експертні оцінки, психофізіологічне обстеження, методи математичної статистики для обробки та інтерпретації результатів

Першим етапом стало визначення критерії оцінки та показники професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом фахівців операторського профілю. Шляхом детального аналізу програм підготовки, широкого спектру наукових досліджень проблеми професійної придатності було виділено такі критерії оцінки та їхні показники: «інтелектуальний» (рівень розвитку пізнавальних здібностей, абстрактне, аналітичне мислення); «психологічний» (нервово-психічна стійкість, стійкість до стресу, дисциплінованість, відповідальність, моральна нормативність (МН)); «суїцидальний ризик» (комунікативний потенціал (КП), неадекватна самооцінка, когнітивна ригідність, дихотомічність (ригідність) мислення); «професійний» (виконання важливих аспектів професійної діяльності, виконання посадових інструкцій); «психофізіологічний» (характеристики реакції, уваги, рухливості нервових процесів, стомлюваність нервової системи).

На другому етапі дослідження було проведено аналіз психометричних показників методик психологічної діагностики професійної придатності. Одним із головних параметрів, що перевіряється в Збройних Силах України, є рівень нервово-психічної нестійкості, який визначається за шкалою «поведінкова регуляція» (ПР) методики БОО «Адаптивність». Саме тому україномовний варіант цієї методики першим підлягав експериментальній перевірці. У табл. 1 подано результати інтеркореляційного аналізу (коефіцієнти кореляції на рівні значущості $p \leq 0,01$) для факторів методики (середній вік 21 рік, переважно чоловіки, кількість 450 осіб).

Таблиця 1

Результати інтеркореляційного аналізу шкал БОО «Адаптивність»

Шкали	Власні результати			Дані розробника		
	ПР	КП	МН	ПР	КП	МН
ПР		0,68	0,46		0,77	0,70
КП	0,68		0,41	0,77		0,59
МН	0,46	0,41		0,70	0,59	

Шкали ПР, КП та МН об'єднуються в загальний фактор – «Особистісний адаптивний потенціал» (ОАП). Підставою для цього слугували результати факторного аналізу, основні результати якого наведено в табл. 2. Порівняння власних результатів та даних розробника свідчать про достатню взаємну відповідність факторної структури та конструктів, що підлягають перевірці. Результати подальшої перевірки конкурентної валідності у порівнянні з методиками «Прогноз» та «Прогноз-2» подано у табл. 3 (коефіцієнти кореляції на рівні значущості $p \leq 0,0001$).

Таблиця 2

Факторний аналіз для фактора ОАП

	Дані розробника		Група 650 осіб		Група 3500 осіб.	
	Кореляції з фактором ОАП	Навантаження за фактором ОАП	Кореляції з фактором ОАП	Навантаження за фактором ОАП	Кореляції з фактором ОАП	Навантаження за фактором ОАП
ПР	0,98	0,892	0,97	0,878	0,94	0,867
КП	0,85	0,810	0,80	0,861	0,77	0,852
МН	0,77	0,567	0,60	0,727	0,58	0,715

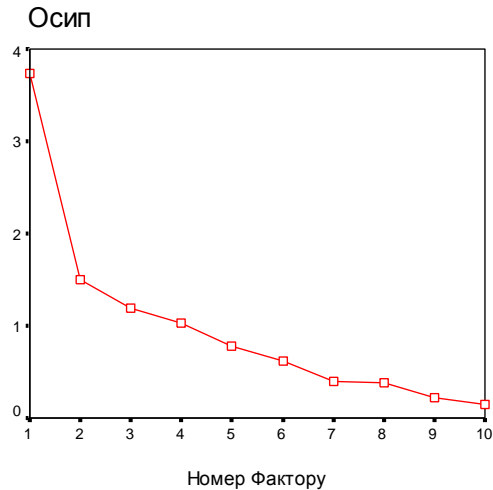
Таблиця 3

Результати конкурентної валідності шкали ПР

	ПР	ПРОГНОЗ	ПРОГНОЗ-2
ПР		0,726	0,685
ПРОГНОЗ	0,726		0,828
ПРОГНОЗ-2	0,685	0,828	

Результати перевірки внутрішньої узгодженості шкал (обрахування коефіцієнта α -Кронбаха) для ОАП $\alpha=0,92$, ПР $\alpha=0,93$, КП $\alpha=0,68$, МН $\alpha=0,49$ та внутрішньої

валідності в середньому для шкал методики дорівнює 0,37, що зважаючи на значний обсяг вибірки, є гарним показником психодіагностичної методики. Інформація розробника свідчить, що існує можливість отримання результатів, еквівалентних до «Стандартизованої методики дослідження особистості» (СМДО) Л. М. Собчик із методики БОО «Адаптивність». У науковій літературі було знайдено відповідний ключ та здійснено емпіричну перевірку факторної структури відповідної методики (рис. 1).

Фактор	Значення	% дисперсії	Кумулят. %
1	3,731	37,310	37,310
2	1,503	15,028	52,337
3	1,190	11,899	64,236
4	1,033	10,332	74,568
5	,776	7,761	82,329
6	,618	6,183	88,512
7	,403	4,031	92,542
8	,377	3,770	96,313
9	,225	2,252	98,565
10	,143	1,435	100,000

Рис. 1. Результати факторного аналізу БОО «Адаптивність»

Факторний аналіз здійснювався методом головних компонент. Результати факторного аналізу показали, що дійсно шкали першого рівня утворюють 7 факторів другого рівня. При цьому вони сукупно пояснюють 92,5 % загальної дисперсії. У подальшому розробник обґрунтував 3 фактори третього рівня. Як видно із табл. 1, 2, вони входять до одного фактора четвертого порядку, який був інтерпретований розробником як особистісний потенціал соціально-психологічної адаптації. Валідизація факторів здійснювалася на основі думки компетентних експертів (безпосередні командири) й аналізу кореляцій з деякими іншими методиками. Власні результати (табл. 3) підтверджують ці тенденції. Крім того, високі показники за фактором ПР (низький рівень регуляції поведінки) продемонстрували наступні кореляційні зв'язки: «соціальна ергічність» ($r=-0,400$), «емоційність» ($r=0,483$), «соціальна емоційність» ($r=0,572$), «невторизм» ($r=0,803$), «психотизм» ($r=0,624$), «депресія» ($r=0,706$), «психічна невірноваженість» ($r=0,754$), «інтроверсія» ($r=0,595$), «ситуативна тривожність» ($r=0,549$), «особистісна тривожність» ($r=0,545$). Високі показники за фактором КП (низький рівень комунікативного потенціалу) корелюють із: «невротизм» ($r=0,564$), «психотизм» ($r=0,615$), «депресія» ($r=0,628$), «товарискість» ($r=-0,400$), «інтроверсія» ($r=0,517$). Високі показники за фактором МН демонструють кореляцію зі шкалами «невротизм» ($r=0,322$), «психотизм» ($r=0,413$), «депресія» ($r=0,403$), «асоціальність» ($r=0,338$), «соціальна ергічність» ($r=-0,445$), «соціальна емоційність» ($r=0,264$). Зазначені кореляційні зв'язки мають рівень значущості $p \leq 0,05$ та розкривають зміст досліджуваного конструкту.

Результати аналізу статистичних показників україномовних варіантів та їхнє порівняння із подібними науковими дослідженнями засвідчило практичну

ідентичність, особливо щодо методики БОО «Адаптивність», що може бути пояснено подібністю вибірок респондентів – в обох випадках це були військовослужбовці. З метою валідизації методик психологічної діагностики було здійснене психофізіологічне вивчення респондентів кваліфікованими фахівцями. Результати їхнього дослідження дозволили отримати корисну інформацію про зв'язки шкал (факторів) психодіагностичних методик та індивідуальних психофізіологічних характеристик, що підтвердило валідність тесту. Значення індексу дискримінативності δ -Фергюсона для $PP=0,98$, $KP=0,95$, $MN=0,94$.

На третьому етапі дослідження здійснювалося порівняння середніх значень за результатами виконання тестових методик фахівцями операторського профілю (84 особи), які були розподілені на дві полярні групи («більш успішні» та «менш успішні») за результатами складання екзамену за фахом. Здійснена перевірка психометричних показників та прогностичності методик, що застосовуються в практиці професійно-психологічного відбору, засвідчила можливість їхнього застосування в системі професійно-психологічного відбору. Це стало умовою та підставою для подальшої розробки сучасного алгоритму та технології психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України.

У третьому розділі – «Розробка сучасного алгоритму та технології психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України» відображено результати розробки сучасного алгоритму та технології психологічної діагностики професійної придатності та методичні рекомендації щодо їхнього застосування.

Процес психологічної діагностики професійної придатності передбачає наявність чітко регламентованих на різних рівнях процедур. Вимоги поширюються на всі етапи та заходи, що здійснюються в інтересах професійно-психологічного відбору. Алгоритм розуміємо як систему обчислень, що виконується за суворо визначеними правилами, яка після якого-небудь скінченого числа кроків завідомо приводить до вирішення поставленої задачі. Технологія психологічної діагностики розглядається на двох взаємопов'язаних рівнях: перший – на рівні методик (тестів) як перевірка адекватності їх показників; другий – на рівні процедури ухвалення рішення про професійну придатність (непридатність) кандидата. Адже як на першому, так і на другому рівнях результатом стає виміряна особистість – із конкретним набором індивідуально-психологічних особливостей. Настільки ж щільно пов'язані алгоритм та технологія психологічної діагностики професійної придатності.

Розробка сучасного алгоритму та технології психологічної діагностики неможлива без перевіреного, надійного методичного апарату. Способом і засобами застосування психодіагностичного методу стають методики діагностування індивідуально-психологічних особливостей. Саме з цією метою в попередньому розділі було здійснено перевірку та обґрунтування можливості застосування психодіагностичних методик. Доведена валідність та надійність дають підстави здійснювати подальшу розробку сучасного алгоритму шляхом факторного, кореляційного аналізів та інших методів. Застосування зовнішнього критерію

успішності в його порівнянні із іншими показниками тестових методик свідчить про можливість та доцільність їхнього застосування в практиці професійно-психологічного відбору.

Сучасний алгоритм на рівні загального підходу до професійно-психологічного відбору військовослужбовців військової служби за контрактом містить такі загальні блоки: «інтелектуальний»; «нервово-психічний»; «когнітивний»; «особистісний»; «професійний» (для фахівців операторського профілю). Такий поділ є результатом більшої деталізації, практичної доцільності та таким, що відповідає актуальним тенденціям розвитку. Створення сучасного алгоритму передбачало як доопрацювання існуючих складових, так і розробку та емпіричну перевірку складових «професійного» блоку. Саме через практичну відсутність фактичної розробленості цього аспекту та прагнення вдосконалення системи соціально-психологічного супроводу військової служби в Збройних Силах України і здійснювалася ця робота.

Факторний аналіз для сучасного «інтелектуального блоку» (застосовувався метод головних компонент, обертання Varimax з нормалізацією за Кайзером) показав такі результати (табл. 4).

Таблиця 4

Результати факторного аналізу «інтелектуального блоку»

Методики	Фактори			
	1	2	3	4
Встановл. закономірностей	0,857			
Матриці Равена	0,786			
МДОМ-2		0,871		
S-тест		0,650		
16 ФОО «В»			0,978	
Арифметичний рахунок				0,861

Зазначимо, що до обертання до першого фактора увійшли всі шість методик зі значними факторними навантаженнями. Після обертання другий фактор сформували методики, що характеризують мисленнєві процеси як вербального, так геометричного характеру, третій – інтелект логічного характеру, четвертий – математичні здібності. Сформовані чотири фактори описують 84% загальної дисперсії. З описаного вище можна зробити висновок про доцільність включення до інтелектуального блоку тесту «Аналогії», який доповнить цілісність досліджуваного конструкту та демонструє достатні показники для прогнозування успішності навчання.

«Нервово-психічний» блок. Результати інтеркореляційних зв'язків попередньо дозволяють зробити висновок про суттєву розробленість конструкту. Незважаючи на його комплексність та різноплановість трактування, він є необхідним та важливим для діяльності в особливих умовах, які характерні для особового складу Збройних Сил України. Факторний аналіз факторів і шкал методик БОО «Адаптивність», ОСТ В. М. Русалова, ПДТ Мельникова-Ямпольського тим самим способом доповнив уявлення про нервово-психічну нестійкість (табл. 5).

Результати факторного аналізу «нервово-психічного» блоку

Шкали	Фактори				
	1	2	3	4	5
Психічна неврівноваженість	0,847				
Депресія	0,845				
Невротизм	0,809				
Поведінкова регуляція	0,798				
Психотизм	0,789				
Інтроверсія	0,753				
Естетична вразливість		0,880			
Сензитивність		0,871			
Емоційність			0,802		
Соціальна емоційність			0,713		
Асоціальність				0,887	
Розгальмованість				0,842	
Темп					0,848
Пластичність					0,741

Таким чином було виділено 5 факторів, що описують 80% загальної дисперсії: «субклінічний», «образливий», «емоційно нестабільний», «асоціальний» та «рухливий». До складу «нервово-психічного» блоку також варто віднести фактор «С» 16 ФОО, який демонструє значущі кореляційні зв'язки із ПР (0,5), «емоційність» (-0,322), «соціальна емоційність» (-0,372).

«Когнітивний» блок. Для виявлення важливих індивідуально-психологічних особливостей метод факторного аналізу не показав чітких для розуміння факторів. Тому було прийнято рішення визначити індивідуально-психологічні відмінності між двома групами, які відрізняються показниками «інтелектуального» блоку. Враховуючи громіздкість інтерпретації всіх інтеркореляційних зв'язків, було прийнято рішення ввести інтегральний показник інтелектуального рівня. Він обраховується як середнє арифметичне за методиками інтелектуального блоку.

Отриманий інтегральний показник характеризується такими параметрами: середнє – 4,9 (стандартна помилка – 0,06), медіана – 4,8, дисперсія – 0,929, стандартне відхилення – 0,91, що застосовувався для умовного розмежування «більш інтелектуальних» та «менш інтелектуальних». Для порівняння двох груп застосовувався непараметричний тест U-тест Манна-Уїтні, який не чутливий до викидів, враховуючи відсутність нормального розподілу відповідних емпіричних даних. Результати аналізу свідчать про відсутність достовірних відмінностей між групами за методикою ОСТ В.М. Русалова, 16 ФОО (окрім фактора «С») та існування таких за методикою БОО «Адаптивність». З цього можна зробити висновок, що переважна відсутність значущих зв'язків психологічних факторів по відношенню до «інтелектуального рівня» обумовлена об'єктивними причинами, особливостями когнітивних процесів та механізмами їхньої компенсації. Тому, спираючись на результати факторного аналізу (табл. 4), вважаємо за доцільне до блоку пізнавальних здібностей віднести методики МДОМ-2 та S-тест, що

утворюють другий за величиною загальної дисперсії фактор та більш спрямовані на виявлення особливостей пізнавальних процесів особистості.

«Особистісний» блок. Індивідуально-психологічні особливості особистості так чи інакше впливають на процес професійного становлення фахівця. Одні сприяють цьому, інші – ні. Існують навіть такі особливості, що «заважають» успішній діяльності. Зважаючи на результати аналізу психодіагностичних методик, отримані в попередньому розділі, до складу блоку доцільно включити такі елементи. Шкали методики ОСТ В. М. Русалова «емоційність», «соціальна емоційність», «пластичність», «предметна ергічність», фактори «С», «G», «Q₃» методики «16 ФОО», ПР, КП, МН, БОО «Адаптивність» – високі показники за якими вважаються більш сприятливими для прогнозування професійної придатності. Для успішних фахівців операторського профілю характерні більш високі показники за відповідними параметрами, відмінності отримані шляхом порівняння середніх ($p \leq 0,05$).

Для перевірки шкали «суїцидального ризику» був проведений її кореляційний аналіз із іншими шкалами методик ПДТ Мельникова-Ямпольського та БОО «Адаптивність» (у тому числі шкалами, що відповідають СМДО). Майже всі коефіцієнти кореляції отримані на рівні значущості $p \leq 0,001$, що свідчить про значущі зв'язки між шкалами. Здійснений аналіз (порівняння середніх) для військовослужбовців, поділених на дві полярні групи за результатами шкали «суїцидального ризику», засвідчив наявність значущих відмінностей ($p \leq 0,01$) для таких шкал: КП, МН, ОАП, ВПС, «дезадаптивна поведінка», «тривожність», «фрустрація», «агресія», «регідність», «екстраверсія», «нейротизм», «схильність до депресії».

«Професійний» блок має бути, на нашу думку, найбільш мобільним та є, на жаль, найменш розробленим. Його елементи можуть містити методи та методики діагностування професійної придатності як для конкретної спеціальності (фаху), так і для класу, групи схожих (споріднених) спеціальностей. Щодо фахівців операторського профілю Повітряних Сил Збройних Сил України, пропонується застосовувати методики «Координати» (у тому числі в дзеркальному варіанті), «Оперативна пам'ять» (з імітацією ситуації часової обмеженості), «Пам'ять на числа»). Саме ці характеристики продемонстрували значущі ($p \leq 0,01$) коефіцієнти кореляції із успішністю навчання. Результати аналізу для двох спеціальностей подано в табл. 6.

Таблиця 6

	Координати	Оперативна пам'ять	Зорова пам'ять
Планшетисти	0,64	0,55	0,14
Значущість	0,007	0,005	0,008
Оператори	0,30	0,54	0,54
Значущість	0,007	0,007	0,005

Ці методики пройшли перевірку та апробацію в межах науково-дослідної роботи та довели свою доцільність для діагностування, прогнозування професійної придатності відповідних фахівців (кореляції на рівні значущості $p \leq 0,05$). Додатково методом порівняння середніх були виявлені істотні відмінності між групами більш успішних та менш успішних операторів за показниками методик «Розумові здібності» ($p \leq 0,039$) та «S-тест» ($p \leq 0,01$). Ми переконані, що набір тестової батареї може бути доповнено, проте тільки після здійснення відповідних досліджень. Таким чином, нами окреслено перелік вхідних даних, що використовуються для формування висновку про професійну придатність кандидатів. Тепер стає можливою розробка кількісної складової сучасного алгоритму – вирішального правила психологічної діагностики професійної придатності, за допомогою якого робиться остаточний висновок. Його сутністю є формування висновку на кожному етапі (відповідно до розроблених блоків) як відсутності незадовільних показників (протипоказань) та призначення кандидата на підставі «конкурсного» порівняння результатів декількох претендентів між собою, що реалізовує найбільшу доцільність використання кадрового потенціалу.

Розроблений сучасний алгоритм може реалізовуватися із застосуванням комп'ютерних та мережових технологій, реалізація яких дозволить: по-перше, здійснювати більш ефективний розподіл кандидатів за військовими посадами, шляхом врахування їхніх індивідуально-психологічних особливостей; по-друге, комплектувати посади, виходячи з принципу доцільності (там, де кандидат найбільше потрібний, де він зможе максимально реалізувати свій потенціал); по-третє, зробити процедуру психологічної діагностики максимально дистанційною (розробка та впровадження програмного забезпечення для віддаленого тестування) та економічно вигідною; по-четверте, маючи оперативні та повні результати психологічного вивчення, здійснювати моніторинг та безперервно вдосконалювати психодіагностичний інструментарій; по-п'яте, здійснювати ефективне комплектування військовослужбовцями військової служби за контрактом, шляхом якісного добору на посади. Також пропонується обов'язкове застосування до кандидатів на військову службу за контрактом жіночої статі тестової батареї, які застосовуються для чоловіків під час постановки на первинний військовий облік.

Розроблені методичні рекомендації щодо застосування сучасного алгоритму та технології психологічної діагностики професійної придатності військовослужбовців військової служби за контрактом базуються на загальних вимогах до процедури організації та проведення психодіагностичного дослідження (обстеження). Застосування комп'ютерних мережових технологій дозволить не тільки стандартизувати психодіагностичну процедуру, зробити її дистанційною, але й вивільнити спеціалістів від виконання рутинної механічної роботи з підрахунку результатів тестування. Також стає можливим застосування складних математичних алгоритмів аналізу даних, постійного вдосконалення самих методик, адміністративне втручання у визначення пріоритетних напрямків комплектування, враховуючи об'єктивну потребу військ.

ВИСНОВКИ

1. У результаті здійсненого теоретичного аналізу наукових джерел щодо проблеми професійної придатності особистості до діяльності в особливих умовах встановлено, що професійна придатність є важливим компонентом забезпечення та прогнозування надійності діяльності фахівців. Основу професійної придатності складають індивідуально-психологічні особливості в різних варіаціях, резервні можливості людини, взаємна компенсація. У залежності від вимог професії змінюються професійно-важливі якості, які необхідно враховувати при здійсненні відбору чи добору. Змістом психологічної діагностики професійної придатності є діагностування (вимірювання) індивідуально-психологічних особливостей, що сприяють професійній діяльності, оволодінню спеціальністю, успішності навчання. Ретроспективний аналіз психологічної діагностики дозволив виявити динаміку та актуальні тенденції поширення тестів некогнітивного характеру, перехід до відбору за класами споріднених посад тощо.

2. Емпірична перевірка методик психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України засвідчила можливість застосування методик професійно-психологічного відбору. Особлива увага зверталася на методики, що діагностують психологічні конструкти. Найбільш ретельній перевірці піддавалися методики БОО «Адаптивність» та ОСТ В. М. Русалова. Встановлена факторна структура свідчить, що україномовна методика повністю відповідає російськомовному аналогу. Критеріальна валідність перевірялася на основі порівняння результатів методик та результатів психофізіологічного вивчення, що здійснювалося кваліфікованими фахівцями. Конструктна валідність підтвердилася шляхом кореляційного аналізу з шкалами інших методик, спрямованих на вивчення подібних (відмінних) властивостей. Суттєвим результатом стала перевірка можливості застосування ключа методики БОО «Адаптивність» для визначення за її допомогою первинних факторів СМДО (Л. М. Собчик). Аналіз надійності та внутрішньої узгодженості за факторами показали достатньо високі результати. Наприклад, α -Кронбаха для фактора «поведінкова регуляція» складає 0,92.

3. Шляхом аналізу психологічних особливостей діяльності військових фахівців, програм підготовки, цілої низки наукових досліджень та спеціальної літератури стало можливим визначити критерії оцінки та показники професійної придатності фахівців операторського профілю для проходження військової служби за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України. Показниками інтелектуального критерію є рівень розвитку пізнавальних здібностей, абстрактне та аналітичне мислення. Психологічний критерій представлений такими показниками: нервово-психічна стійкість (емоційно-вольова регуляція), стійкість до інформаційного стресу, дисциплінованість, відповідальність. Психофізіологічний критерій складається з показників: характеристики реакції, рухливість нервових процесів, стомлюваність нервової системи. Фактор «суїцидального ризику» може бути включений як компонент психологічного фактора, але через його специфіку аналізується окремо. До нього ввійшли: комунікативний потенціал, неадекватна

самооцінка, когнітивна ригідність, дихотомічність мислення. З огляду на складність і комплексність пресуїцидальної поведінки прогнозування суїцидального ризику неможливо без врахування зовнішніх обставин діяльності не завжди службового характеру. Професійний критерій представлений методиками, що відображають важливі аспекти провідної діяльності, професійно-важливі якості та можуть мати когнітивний (непсихологічний) характер

4. Розроблено сучасний алгоритм та технологію психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України. Сучасний алгоритм, у загальному вигляді, містить такі загальні блоки: «інтелектуальний»; «нервово-психічний»; «когнітивний»; «особистісний»; «професійний» (для фахівців операторського профілю). Такий поділ є результатом більшої деталізації, практичної доцільності та таким, що відповідає актуальним тенденціям психологічної діагностики професійної придатності. Створення сучасного алгоритму передбачало як доопрацювання існуючих складових так і розробку та емпіричну перевірку складових «професійного» блоку.

Розроблена технологія, що складається із сукупності перевірених методів, методик та способу математичного обрахування їхніх результатів, враховуючи отримані результати щодо статистичних показників методик, їх взаємної залежності, здатності прогнозувати успішність діяльності, дозволяє здійснювати більш детальну, науково обґрунтовану й емпірично перевірену психологічну діагностику професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили збройних Сил України зокрема (для операторського профілю діяльності). Результатом стає формування однозначного, оперативного, обґрунтованого висновку та прогнозу щодо раціонального призначення кандидата. Така інформація є корисною як для викладачів у період первинної фахової підготовки, так і у подальшому становленні фахівця.

Висновок виноситься в декілька послідовних етапів (відповідно до кількості блоків). Позитивний висновок є підставою для переходу до наступного етапу. При цьому на кожному з етапів (окрім особистісного) при отриманні незадовільних показників хоча б за одним з критеріїв виноситься висновок про непридатність кандидата. Для особистісного блоку допускається наявність до 30 % «несприятливих» ознак, припускаючи їх компенсування іншими «сприятливими». Виключенням стає критерій суїцидального ризику. Відповідним чином формується попередній висновок про професійну придатність кандидата (як про відсутність протипоказань для проходження військової служби). У подальшому для призначення на посаду або направлення на первинну фахову підготовку, за наявності більше одного претендента на конкретну посаду спрацьовує вирішальне правило конкурсного відбору – на посаду призначається «найбільш придатний», порівняно із іншими кандидатами. Процедурно це відбувається схоже з попереднім способом, проте порівнюються результати кандидатів вже між собою. Усі критерії (окрім професійного блоку) визнаються рівнозначними. Для фахівців операторського профілю напрямку підготовки «планшетист» пріоритетними

вважаються результати за методикою «Координати», а для операторів РЛС – «Зорова пам'ять». «Оперативна пам'ять» має важливий, хоча і паритетний характер.

У результаті апробації розроблених алгоритму та технології психологічної діагностики професійної придатності розроблено методичні рекомендації щодо їхнього застосування, що дозволить широкому колу фахівців здійснювати необхідні заходи із дотриманням відповідних правил та уніфікованих норм.

Перспективами подальших досліджень вважаються: розробка та впровадження психологічної діагностики професійної придатності засобами комп'ютерних мережевих технологій (нарівні із бланковими варіантами); накопичення та аналіз емпіричних результатів для вдосконалення системи професійно-психологічного відбору до Збройних Сил України в інтересах соціально-психологічного супроводу військової служби в Збройних Силах України; розробка оригінальних методик психологічної діагностики професійної придатності, враховуючи передовий досвід та світові тенденції психологічної науки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кузьменко М. Д. Професійна придатність та її визначення при проведенні професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряних Силах Збройних Сил України / М. Д. Кузьменко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. Вип. 27 – 2012. – С. 27–30.

2. Кузьменко М. Д. Професійна придатність та її визначення при проведенні професійно-психологічного відбору у Повітряні Сили Збройних Сил України / М. Д. Кузьменко // Вісник Національного університету оборони України. Зб.наук. пр. – К.: НУОУ, 2012. – Вип.. 2 (27). – С. 187–192.

3. Кузьменко М. Д. Психологічна діагностика нервово-психічної нестійкості військовослужбовців військової служби за контрактом у Повітряних Силах Збройних Сил України / М. Д. Кузьменко // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 11. – Харків: УЦЗУ, 2012. – С. 95–102.

4. Кузьменко М. Д. Аналіз досвіду та емпірична перевірка психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом / М. Д. Кузьменко // Вісник Національного університету оборони України. Зб.наук. пр. – К.: НУОУ, 2013. – Вип. 1 (32). – С. 208–213.

5. Кузьменко М. Д. Алгоритм та технологія психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України / М. Д. Кузьменко // Вісник. Національного університету оборони України. Зб.наук. пр. – К.: НУОУ, 2013. – Вип. 2 (33). – С. 235–240.

6. Кузьменко М. Д. Критерії та показники професійної придатності фахівців операторського профілю в особливих умовах діяльності / М. Д. Кузьменко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. / голов. ред. Діденко О. В. – 2013. – Вип. 1. – Режим

доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadps/2013_1/13kmdoud.pdf.

7. Кузьменко М. Д. До питання організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройні Сили України / М. Д. Кузьменко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. Вип. 18-19 – 2007. – С. 33–35.

8. Kuzmenko M. D. Psychological diagnostics for professional suitability of candidates for enlistment to the Armed Forces of Ukraine / M. D. Kuzmenko The Advanced Science Journal. – 2013. – Issue 4. – Pp. 32–36.

9. Кузьменко М. Д. Порівняльний аналіз професійного психологічного відбору та супроводу військовослужбовців строкової військової служби / М. Д. Кузьменко // Тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє». Наукове видання. – К.: ВІКНУ, 2010. – С. 75.

10. Кузьменко М. Д. Сутність прогнозування при проведенні професійно-психологічного відбору / М. Д. Кузьменко // Тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» / за заг. редакцією В.В. Балабіна. – К.: ВІКНУ, 2011. – С. 218–219.

11. Кузьменко М. Д. Психологічна придатність кандидатів на військову службу за контрактом до діяльності в особливих умовах / М. Д. Кузьменко // Тези доповідей науково-практичної конференції «Актуальні задачі фінансового, психологічного, правового, топогеодезичного, радіотехнічного та лінгвістичного забезпечення підрозділів та частин Збройних Сил України». Наукове видання. – К.: ВІКНУ, 2011. – С. 53.

12. Кузьменко М. Д. Фахові компетентності офіцера гуманітарного профілю як основа формування професійної компетенції / М. Д. Кузьменко // Тези доповідей V Всеармійського науково-практичного семінару «Основні напрямки формування професійних якостей фахівців виховної роботи в Збройних Силах України»: Наукове видання – К.: ВІКНУ, 2011. – С. 49–50.

13. Кузьменко М. Д. Критерії та показники професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом / М. Д. Кузьменко // Тези доповідей науково-практичної конференції «Сучасні проблеми розбудови Збройних Сил України». Наукове видання. – К.: ВІКНУ, – 2012. – С. 28.

14. Кузьменко М. Д. Аналіз теорії та практики застосування Багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність» у Збройних Силах України. / М. Д. Кузьменко // Тези доповідей X Міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна» К.: ВІКНУ, – 2012. – С. 31–32.

15. Кузьменко М. Д. Застосування «теорії латентної характеристики» для вдосконалення алгоритму психологічної діагностики професійної придатності / М. Д. Кузьменко // Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє»/ за заг. редакцією В.В. Балабіна. – К.: ВІКНУ, 2012. – С. 211–212.

16. Кузьменко М. Д. Взаємозв'язок темпераментальних та мотиваційних особливостей особистості / М. Д. Кузьменко // Тези доповідей VI Всеармійського

науково-практичного семінару «Основні напрямки формування професійних якостей фахівців виховної роботи в Збройних Силах України»: Наукове видання – К.: ВІКНУ, 2012. – С. 30.

17. Кузьменко М. Д. Алгоритм психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України / М. Д. Кузьменко // Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологічне діагностування в роботі практичного психолога» (Умань, 20 лютого 2013 року). – Умань, – 2013. – С. 91–94.

АНОТАЦІЇ

Кузьменко М.Д. Психологічна діагностика професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах. – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2013.

У дисертації наведено результати дослідження наукової проблеми щодо психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні Сили Збройних Сил України. Автором доведено, що успішність фахівців операторського профілю залежить від рівня розвитку професійно-важливих якостей та інших індивідуально-психологічних особливостей особистості.

Встановлено, що професійна діяльність фахівців операторського профілю Збройних Сил України здійснюється під впливом негативних стресових факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, що суттєво впливають на надійність діяльності та обумовлюють необхідність здійснення заходів психологічної діагностики професійної придатності кандидатів. Сформовані критерії оцінки та показники професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом та перевірено психометричні показники методик їхньої психологічної діагностики, що засвідчило доцільність, надійність та прогностичність відповідного інструментарію.

Розроблено сучасний алгоритм та технологію психологічної діагностики професійної придатності, що можуть реалізовуватись із застосуванням комп'ютерних та мережевих технологій, враховують результати сучасних наукових досліджень. Висновок про професійну придатність кандидата на військову службу за контрактом виноситься в декілька послідовних етапів (відповідно до кількості блоків). За результатами кожного етапу формується проміжний висновок. Позитивний висновок є підставою для переходу до наступного етапу. Впровадження розробленого алгоритму та технології дозволило отримати низку суттєвих переваг та вдосконалити систему соціально-психологічного супроводу військової служби в Збройних Силах України.

Ключові слова: психологічна діагностика, професійна придатність, військова служба за контрактом, фахівець операторського профілю.

Кузьменко М.Д. Психологическая диагностика профессиональной пригодности кандидатов на военную службу по контракту в Воздушные Силы Вооруженных Сил Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.09 - психология деятельности в особых условиях. - Национальный университет гражданской защиты Украины. – Харьков, 2013.

В диссертации приведены результаты исследования научной проблемы относительно психологической диагностики профессиональной пригодности кандидатов на военную службу по контракту в Воздушные Силы Вооруженных Сил Украины. Автором доказано, что успешность специалистов операторского профиля зависит от уровня развития профессионально-важных качеств и других индивидуально-психологических особенностей личности.

Установлено, что профессиональная деятельность специалистов операторского профиля Вооруженных Сил Украины осуществляется под влиянием отрицательных стрессовых факторов внешнего и внутреннего характера: тесные помещения, специальные сооружения, гиповентиляция, некомфортный температурный режим, эмоциональное реагирование на информацию (ее избышек, недостаток, неопределенность, противоречивость), чрезмерная усталость, большая «цена» ошибки или неверного действия. Все это существенно влияет на надежность деятельности и обуславливает необходимость осуществления мероприятий психологической диагностики профессиональной пригодности кандидатов.

Сформированные критерии оценки и показатели профессиональной пригодности кандидатов на военную службу по контракту: «интеллектуальный» (уровень развития познавательных способностей, абстрактное, аналитическое мышление); «психологический» (нервно-психическая устойчивость, устойчивость к стрессу, дисциплинированность, ответственность, соблюдение моральных норм поведения); «суицидальный риск» (коммуникативный потенциал, неадекватная самооценка, когнитивная ригидность, дихотомичность (ригидность) мышления); «профессиональный» (выполнение важных аспектов профессиональной деятельности, элементов должностных инструкций); «психофизиологический» (характеристики реакции, внимания, подвижность нервных процессов, утомляемость нервной системы). Проверка психометрических показателей методик психологической диагностики засвидетельствовала целесообразность их применения, надежность и прогностичность при осуществлении мероприятий профессионально-психологического отбора.

Разработан современный алгоритм и технология психологической диагностики профессиональной пригодности, которые могут реализовываться с применением компьютерных и сетевых технологий, учитывают результаты современных научных исследований. Вывод о профессиональной пригодности кандидата на военную службу по контракту выносится в несколько последовательных этапов (соответственно количеству блоков). По результатам каждого этапа формируется промежуточный вывод. Положительный вывод является основанием для перехода к следующему этапу. Внедрение разработанного алгоритма и технологии позволило

получить ряд существенных преимуществ и усовершенствовать систему социально-психологического сопровождения военной службы в Вооруженных Силах Украины.

Ключевые слова: психологическая диагностика, профессиональная пригодность, военная служба по контракту, специалист операторского профиля.

Kuzmenko M.D. Psychological diagnostics for professional suitability of candidates for enlistment on contract basis to the Air Force of the Armed Forces of Ukraine. – Manuscript.

The Thesis for obtaining the degree of the candidate of psychological sciences, in specialty 19.00.09 – Psychology of the activity in special conditions. – National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv, 2013.

The thesis presents the results of scientific research regarding the problem of psychological diagnostics for professional suitability of candidates for enlistment on contract basis to the Air Force of the Armed Forces of Ukraine. The author has proved that the operator profile specialists' success depends on the level of their vocational skills and other important personal and psychological characteristics of personality.

Established that the professional activity of operator profile specialists' of the Armed Forces of Ukraine is under the influence of negative and stress factors of external and internal nature, which significantly affect the performance and activity reliability. These require the implementation of measures of psychological diagnostics of candidates professional suitability.

The evaluation criterias and indicators of professional suitability of candidates for enlistment on contract basis were formed and the psychometric characteristics of the methods of psychological diagnostics of professional suitability were tested. They demonstrated the feasibility, reliability and predictability of tools.

The developed modern algorithm and technology of the psychological diagnostics for professional suitability is based on the use of computer and network technologies, the results of current researches. Conclusion on the suitability of candidates for military service under the contract basis is made in successive stages (according to the number of blocks). The results of each phase forms the intermediate conclusion. The positive conclusion is a reason to go to the next step. Implementation of the developed algorithm and technology allowed to obtain a number of significant advantages and improve the system of social and psychological support of military service in the Armed Forces of Ukraine.

Key words: psychological diagnosis, professional suitability, military service on contract basis, operator profile specialists.

Підписано до друку 19.09.2013 р.
Формат 60x90 1/6. Папір офс.
Ум.друк.арк. 0,9. Наклад 100. Зам. № 29

ДП «Укртехінформ», Київ, вул.Горького, 180
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 19700-9500 ПР від 25.02.2013р.
Тел.521-00-90